

6. TAȘCĂ, M. *Nichita Smochină, membru de onoare al Academiei Române*. În: Cucereanu, R., Cercavachi, E., Apetri, D. *Martiriul transnistrean sub jugul totalitar rusesc*, Chișinău: Tipogr. „Balacron”, 2013, 342 p.

DIMENSIUNI INTERCULTURALE ALE EDUCAȚIEI LITERARE

INTERCULTURAL DIMENSIONS OF LITERARY EDUCATION

*Viorica Zaharia, doctor, conf. univ.,
UPS „Ion Creangă” din Chișinău*

*Viorica Zaharia, PhD, associate professor,
„Ion Creangă” SPU from Chișinău
ORCID: 0000-0002-0698-2223*

CZU: 37.013.43:821.135.1

DOI: 10.46728/c.v3.25-03-2022.p28-33

Abstract

We live in a world of interference between cultures. In order to understand other ways of thinking, feeling and acting, different strategies of spiritual assumption are needed, one of them being interculturality. Conceptually, the notion emerged as a result of the tendencies of universalism and globalization, but as a phenomenon interculturality has manifested itself periodically throughout history. The phrase intercultural education is found today in many discourses that are also related to education. The literary text has a major contribution to the formation of the skills and life skills needed in a world of multiculturalism. Or, the core of the intercultural education is the dialogue of cultures.

Key-words: interculturality, intercultural education, culture, intercultural communication, literary text, intercultural competence

„Dumnezeul tău este evreu.
Mașina pe care o ai este japoneză.
Pizza este italiană,
Iar cuscus-ul este algerian.
Democrația pe care o practici este grecească.
Cafeaua ta este braziliană.
Ceasul îți este elvețian.
Cămașa este indiană.
Radioul tău este coreean.
Vacanțele tale sunt turcești,
tuniene sau marocane.
Cifrele tale sunt arabe.
Scriitura îți este latină.
Și... reproșează vecinului tău că este străin.”
(afiș dintr-un restaurant turcesc din Paris)

Trăim într-o lume în care diversitatea este un termen-cheie, o lume în care interferențele dintre culturi se amplifică și se diversifică în continuu. Pentru a înțelege alte moduri de gândire și de simțire sunt necesare diferite strategii de asumare spirituală, de apărare și întărire a identității culturale sau de permeabilitate și deschidere față de alte expresii spirituale – individuale sau colective.

Conceptul de *interculturalitate* este deseori confundat sau interferat cu cel de interetnic. Pentru o mai clară circumscriere terminologică și conceptuală a termenului respectiv, trebuie să

ne referim, înainte de a face apel la etnie, la sfera culturalității și a relațiilor interculturale, care descriu și sugerează, într-un mod mult mai plastic decât relațiile interetnice, orizontul raporturilor și interferențelor dintre diversele entități culturale. Și asta deoarece, din punct de vedere etimologic, termenul *interculturalitate* este un derivat al conceptului de *cultură*, prin adăugarea elementului de compunere neologic *inter*, adică contactul a două sau mai multe culturi.

Conceptual, noțiunea de *interculturalitate* aparține ultimelor decenii și a apărut drept urmare a noilor tendințe mondiale de universalism și globalizare. Ca fenomen, însă, *interculturalitatea* nu este o noutate, aceasta manifestându-se de-a lungul istoriei de fiecare dată când expansiunea vreunui imperiu a unit la un loc mai multe popoare, mai multe mentalități și mai multe culturi. Contextul istoric însă și lipsa toleranței, de cele mai multe ori, au făcut ca dialogurile interculturale să nu genereze întotdeauna rezultate pozitive. Or, pe parcursul istoriei, popoarele au fost prea des puse în opoziție și în conflict, încât astăzi reconcilierea atât de necesară e obligată să aibă în vedere și aspectul cultural. De altfel, ca și religia, cultura ține în cea mai mare măsură de structura interioară a omului, de convingerile și de trăirile sale profunde, de modul în care omul vibrează la lumea înconjurătoare, la natură, la semeni și la transcendent. Menționăm în același timp că pluralitatea culturală pune nu numai problema apărării diferențelor, ci și a dialogului cultural, prin care se îmbogățesc experiențele de viață. Interculturalismul solicită înțelegerea, aprecierea și punerea în valoare a culturii proprii, la care adăugăm respectul ce trebuie să aibă drept bază informarea autentică și construirea curiozității față de cultura etnică a celuilalt.

În acest sens, cultura nu mai poate fi înțeleasă ca o sumă finită de trăsături particulare care vine cu stereotipuri, pentru că o cultură iese în evidență prin raportare la altele și rezidă în diferențierea față de alte expresii spirituale. Fiecare cultură, cu cât este mai diferită față de altele, cu atât iese mai mult în evidență. Diferența nu este una axiologică (nicio cultură nu este superioară altora), e mai degrabă de natură morfologică, a cuprinsului de valori și a expresiilor de manifestare: „Nici o cultură nu constituie locul privilegiat din care pot fi judecate celelalte culturi. Fiecare cultură este actualizarea unei potențialități a ființei umane, într-un loc bine precizat de pe Pământ și într-un moment bine determinat al Istoriei... Ființa umană, în totalitatea sa deschisă, este locul fără de loc a ceea ce traversează și trece dincolo de culturi” [2, p. 126].

Cultura, sau în general personalitatea unui individ și identitatea unui grup, se formează și se consolidează prin educație, se dobândește și se șlefuește pe parcursul întregii vieți a individului și perioadei de existență a grupului respectiv. De aceea, dimensiunea formatoare a educației pentru cultură și identitate individuală și de grup este fundamentală. În lumea modernă, tocmai nevoia de comunicare, alături de progresul tehnico-științific accelerat care reduce distanțele și barierele dintre indivizi și grupuri diferite, precum și existența identităților multiple, a tradițiilor, obiceiurilor, valorilor și a modului de relaționare diferit dintre diverși indivizi sau grupuri, impun ca necesară abordarea educației și a societății din perspectivă interculturală.

Sistemul de educație, ca cea mai vizată instanță de culturalizare, nu poate rămâne neutru la marile incitări sau presiuni ale timpului. Anume în perimetrul educațional se reproduce cultura și se pun bazele creației de noi expresii culturale. De unde ideea că *educația interculturală* solicită o abordare pedagogică a diferențelor culturale, strategie prin care se iau în calcul specificitățile spirituale sau de alt gen, evitându-se, pe cât posibil, riscurile ce reies din schimburile inegale dintre culturi sau, și mai grav, tendințele de atomizare a culturilor. Aceasta este o nouă

metodologie ce intenționează să integreze, în interogația asupra spațiului educațional, datele psihologiei, antropologiei, științelor sociale, politicii, culturii, istoriei.

Comunicarea interculturală, care a devenit o disciplină de studiu în universitățile din întreaga lume, a redeschis dosarul unor teme perene ale gândirii sociale, precum unitatea și diversitatea culturilor, relația dintre noi și ceilalți, criza identităților și redefinirea lor sub presiunea combinată a mai multor factori. În mod surprinzător, problema diferențelor culturale și a identităților a ieșit azi din tratatele de antropologie și a ocupat scena tensionată a istoriei reale, unde conflictele identitare sunt la ordinea zilei. Experiențele interculturale ne îmbogățesc spiritual, ne deschid noi orizonturi de înțelegere a lumii și ne obligă la o evaluare comparativă implicită, care ne ajută să ne cunoaștem bine propria identitate.

Sintagma *educație interculturală* se regăsește astăzi în multe discursuri care au mai mult sau mai puțin tangență cu domeniul educativ. Schimbările permanente, migrarea forței de muncă, dorința oamenilor de a-și continua studiile în alte țări, posibilitatea de a călători mult mai ușor sunt elemente care constituie facilitarea accesului spre alte culturi. Cunoașterea altor civilizații și culturi a fascinat oamenii dintotdeauna. Contactul direct cu acestea astăzi este mult mai ușor de realizat, dar implică și o adaptare reală la tot ce înseamnă altul, la caracteristicile alterității și la modul de interacțiune care să faciliteze o comunicare reală între oameni.

Educația interculturală este parte integrantă a societății în care trăim și îndrăznesc să spun că și o parte importantă a educației formale. Bineînțeles ca nonformalul este mult mai ancorat în promovarea diversității și a comunicării reale cu celălalt, dar și educația formală poate să își diversifice metodele de prezentare și promovare ale interculturalității. Respectiv, interculturalul nu poate decât să fie parte a vieții noastre de zi cu zi, deoarece, așa cum spune Teresa Aguado: „Familiiile noastre și școlile, comunitățile și orașele, colectivitățile în care trăim, toate au fost afectate de diversitatea în creștere care există în lume, o diversitate caracterizată de creșterea emigrărilor, de globalizare și de conflicte” [1].

Raportul UNESCO privind educația veacului nostru stipulează patru componente indisociabile ale educației: deprinderea de a ști, cea de a face, cea de a trăi împreună cu ceilalți și deprinderea de a fi, toate convergând spre emanciparea individului într-o societate deschisă și democratică. Educația interculturală vizează cea de-a patra deprindere, adică faptul de a trăi împreună cu ceilalți, astfel încât comisia Internațională pentru educația secolului al XXI-lea pune accentul anume pe această componentă a educației, văzută drept una vitală în dezvoltarea unei societăți armonioase, în care individul dobândește deprinderi de a trăi împreună cu ceilalți, „prin dezvoltarea cunoașterii celuilalt, a istoriei sale, a tradițiilor și a spiritualității sale” [4]. De unde și concluzia că educația interculturală vizează întreaga societate, ținând sensibilizarea indivizilor la respectarea diversității, la toleranță și solidaritate. În același timp, educația interculturală corespunde unor opțiuni ideologice și politice care, departe de dificultatea unei alegeri clare în sistemele de valori (absență care se reproșează uneori educației actuale), face această pledoarie pentru a pregăti viitorii cetățeni în perspectiva unei vieți armonioase în societățile multiculturale. Dar, dacă educația multiculturală este considerată un factor de stabilitate democratică, educația interculturală presupune o nouă abordare a valorilor indivizilor, a tradițiilor, a obiceiurilor etnice comune societății actuale.

De aici rezultă și una dintre sarcinile prioritare ale instituției educaționale de a educa generațiile în spiritul respectării diferențelor de cultură, etnică sau națională, promovând respectul față de toleranță, înțelegere, egalitate, indiferent de spațiul geografic, etnic, religios în

care conviețuiesc. Și în acest sens, textul literar poate fi abordat din perspectiva dialogului/ educației/ comunicării intercultural/e. Profesorului de literatură revenindu-i misiunea de a coordona activitatea discipolilor în spiritul comuniunii, de a forma valori, deprinderi bazate pe respectarea valorilor culturale, pentru a evita intoleranța diferențelor dintre etnii, rase, confesiuni, categorii sociale etc. Astfel, abordarea textului literar din punct de vedere intercultural va urmări cu precădere dobândirea de noi calități inter-relaționare între elevi/studenti, în domeniul culturii generale și a culturii proprii, în particular.

Orele de literatură, în funcție de maniera de abordare a textului literar, contribuie la formarea competențelor și abilităților de viață necesare într-o lume a multiculturalității. Or, nucleul conceptului de *educație interculturală* îl constituie tocmai dialogul culturilor, înțelegerea dintre culturi, valoarea și originalitatea fiecărei culturi. Competența interculturală care se dorește a se dobândi în urma studiului literaturii țintește anume capacitatea elevilor și studenților de a-și schimba atitudinea, comportamentul și cunoștințele la interacțiunea cu persoane /personaje care aparțin altor culturi, deschiderea, flexibilitatea și atitudinea pozitivă față de instituția „străinului” și chiar capacitatea de a-și revizui valorile și atitudinile din perspectivă altor coduri culturale. Totodată, abordarea textului literar din punct de vedere intercultural urmărește și dobândirea de noi calități inter-relaționare între elevi/ studenți în domeniul culturii, în general, și a culturii proprii, în particular.

Literatura dispune de o bogată conotație interculturală, motiv pentru care, în dezbaterile culturale din cadrul orelor de literatură se va face apel la conținuturile vastei zone a literaturii universale ce constituie obiectul discuțiilor și pentru formarea altor competențe, de data aceasta, dintr-un cu totul alt punct de vedere. Abordarea interculturală a operelor literare este sigur o provocare interdisciplinară, deoarece elevii/studenții gestionează și operează cu o serie de concepte cu funcționalitate extinsă dincolo de un singur domeniu de studiu. În același timp, la ora de literatură, profesorul implicat în educația interculturală, va apela la metode și mijloace de predare-învățare-evaluare care-l vor ajuta să formeze indivizi capabili să trăiască armonios în această lume a schimbărilor majore.

Articularea unei viziuni coerente despre raportul identitate / alteritate, pornind de la potențialul imagologic al textelor literare, respectiv rafinarea strategiilor interpretative, analitice și de sinteză și aprofundarea instrumentelor conceptuale impun selectarea adecvată a textelor-suport. În cazul educației interculturale nu vorbim deci de o dublare a conținuturilor programelor de literatură, ci de o re-lectură a textelor studiate, dintr-un alt unghi și cu un alt interes critic, cu scopul aducerii în prim-plan a structurii deschise a operei literare.

Mai jos, dăm câteva exemple de texte literare semnificative pentru atingerea obiectivelor educației interculturale.

1. Textul lui Vasile Alecsandri, *Vasile Porojan*, în care se vorbește despre prietenia dintre scriitor și fiul unui țigan. E opera ce scoate în evidență una dintre cele mai interesante povești de viață, cu multe învățăminte, confirmând că etniile sunt mai degrabă convenții sociale și că ideile preconcepționale pot fi învinse prin sinceritate și apropiere sufletească. În cazul acestui text, activitățile de învățare pot include, pe lângă exerciții de înțelegere a unor termeni specifici educației interculturale, și lectura unor astfel de texte, care prin conținutul lor să aibă ecou în combaterea discriminării.

2. Cunoscuta fabulă a lui Grigore Alexandrescu, *Câinele și cățelul*, în care autorul pune în discuție problema egalității între semeni.

3. Grăitor rămâne *Baltagul* sadovenian în ceea ce privește interculturalitatea. În acest roman emblematic, regăsim o mulțime de clișee etnice: „Domnul Dumnezeu, după ce a alcătuit lumea, a pus rânduială și semn fiecărui neam. Pe țigan l-a învățat să cânte cu cetera și neamțului i-a dat șurubul. Dintre jidovi, a chemat pe Moise și i-a poruncit: -Tu să scrii o lege, și când va veni vremea, să pui pe farisei să răstignească pe fiul meu cel prea iubit Iisus, și după aceea să îndurați mult năcaz și prigonire, iar pentru aceasta eu am să las să curgă spre voi banii ca apele. A chemat pe ungunur cu degetul și i-a ales, din câte avea pe lângă sine, jucării: Iaca, dumitale îți dau botfori și pinteni și rășină să-ți faci sfârcuri la mustăți, să fii fudul și să-ți placă petrecerile cu soții. S-a înfățișat și turcul: Tu să fii prost, dar să ai putere asupra altora, cu sabia. Sârbului i-a pus în mână sapa.”

4. Un alt text canonic al literaturii noastre, prin studiul căruia, pe lângă dezvoltarea competențelor-cheie, apelând la strategii didactice adecvate, putem contribui și la formarea competenței de comunicare interculturală, este romanul *Maitreyi* al lui Mircea Eliade.

Demersul didactic va sugera că conflictul dintre europeanul Allan și bengalezul Narendra Sen, tatăl fetei, redă opoziția dintre libertatea dragostei și constrângerile etnice, iar la nivel general incompatibilitatea sau lipsa de comunicare dintre civilizații și mentalitățile europeană și asiatică.

Iubind-o pe Maitreyi, Allan descoperă lumea deosebită și exotice a Indiei. Eroina îl va iniția pe Allan în cultura și civilizația orientală și în sacralitate. Diferența dintre cele două mentalități este pusă în evidență de concepția diferită despre iubire a lui Allan și Maitreyi, exponenți a două culturi, civilizații, mentalități diferite. Maitreyi îi va mărturisi lui Allan că prima dată a fost îndrăgostită de un copac. În opoziție cu fata, constatăm că iubirile occidentalului fuseseră doar trupești, golite cumva de spiritualitate. Deși dragostea celor doi eroi ai cărții este reciprocă, căsătoria lui Allan cu Maitreyi era imposibilă, deoarece tânăra aparținea celei mai nobile caste indiene, a brahmanilor, iar căsătoria cu cineva din afara castei ar fi adus disgrația întregii familii.

Evident că acest text dă posibilitatea profesorului să pună în discuție diferențele dintre culturii și mentalități. Prin apelul la diagrama Venn, la jocul didactic, la exercițiul de asociere sau problematizare, elevilor/ studenților li se activează spiritul critic, punându-se accentul pe toleranță. Mai mult, pentru o evidențiere nuanțată a diferențelor dintre Occident și Orient la nivel de etnie, de cultură, religie, obiceiuri, ritualuri, profesorul poate apela și la un text din literatura universală. Concludent în acest sens este romanul din 1922 al lui Herman Hesse, *Siddhartha*. Urmărind subiectele romanelor, prin diagrama Venn vor fi notate asemănările și deosebirile dintre culturile occidentală și orientală. O concluzie ce ar putea fi trasă este aceea că puntea între cele două culturi atât de diferite este iubirea, înțeleasă ca formă de comunicare universală. O altă concluzie ar fi că trebuie create punți între culturi. Însă aceste punți pot prinde viață doar prin deschiderea orizontului cultural, prin încercarea de a cunoaște cât mai multe despre Celălalt, prin disponibilitate afectivă.

Exigență a lumii contemporane, educația interculturală este posibilă prin implicarea responsabilă a profesorului de la catedră, care prin strategii didactice adecvate promovează spiritul civic, evitând formarea unor reprezentări eronate a diferențelor dintre etnie, rase, confesiuni etc. și contribuie la formarea de personalități capabile să trăiască armonios într-o lume a schimbărilor majore. Educația interculturală reprezintă un interes pentru toate disciplinele școlare și academice, fiind promovată de o pedagogie activă și participativă, în

scopul comunicării socio-culturale. De unde faptul că ora de literatură devine un vast atelier de formare a competențelor care vor pune bazele dialogului intercultural între diferite grupuri sociale. Profesorul de specialitate având sarcina de a utiliza tehnologizarea excesivă în cultivarea dragostei pentru lectură, cunoașterea operelor clasice naționale și universale, care oferă modele de conviețuire demne de urmat.

Nucleul conceptului al educației interculturale îl constituie deci dialogul culturilor, înțelegerea dintre culturi, valoarea și originalitatea fiecărei culturi, înțelegerea dintre comunități. Competența interculturală care se dorește a se dobândi în urma unor asemenea proiecte în activitatea la clasă vizează, așadar, capacitatea elevilor de a-și schimba atitudinea, comportamentul și cunoștințele la interacțiunea cu persoane care aparțin altor culturi, deschiderea, flexibilitatea și atitudinea pozitivă față de instituția „străinului” și chiar capacitatea de a-și revizui valorile și atitudinile din perspective altor coduri culturale.

BIBLIOGRAFIE

1. AGUADO, Theresa. *Prolog*, 2003. În: https://www.unibamberg.de/fileadmin/uni/fakultaeten/wiai_professuren/grundlagen_informatik/papersMM/galop-updated.pdf (vizitat 15.03.2022).
2. NICOLESCU, Basarab. *Transdisciplinaritatea*. Iași: Polirom, 1999.
3. SUCIU, Raluca Ștefania. *Dimensiunea interculturală a predării limbii și literaturii române în liceu*. București: Pro Universitaria, 2018.
4. https://www.ishop.ro/carte/Comoara-launtrica-Raportul-pentru-UNESCO-al-Comisiei-Internationale-pentru-educatie-in-sec-XXI_4889.html (vizitat 10.03.2022).

PROCEDEE DE OPERAȚIONALIZARE A TERMENILOR ÎN MANUALE

OPERATIONALIZING TEXTBOOK TERMINOLOGY

*Tatiana Cartaleanu, dr. conf. univ.,
UPS „Ion Creangă” din Chișinău*

*Tatiana Cartaleanu, PhD, associate professor,
“Ion Creangă” SPU from Chisinau
ORCID: 0000-0001-8713-229X*

CZU: 37.091.214:57(075)

DOI: 10.46728/c.v3.25-03-2022.p33-38

Abstract

The article examines the methods applied for the operationalization of terminology in school Sciences and Biology textbooks. We list the strategies used to approach terminology in both scientific/didactic well-illustrated portions of the text and the adjacent methodologic apparatus (questions, tasks, lab work, projects etc.) and then correlate such strategies with the cognitive processes they imply. We examine the variety of terminology-approaching methods, which are always presented through verbal code in any curricular area and any textbook, and correlate them with the relevant learning opportunities and learning outcomes, which are frequently translated into iconic or practical code.

Key-words: curriculum, terminology, didactic communication, verbal code, iconic code, practical code.

Una dintre cele mai importante achiziții pe care urmează să le facă, pe parcursul studiilor, elevul este deprinderea de a opera cu cele trei coduri de comunicare didactică: codul verbal,